

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE INSTITUUT

Artur Knjazev

ADVOKAADI VEENDUMUSTEST JUHINDUMISE KEELD

Uurimistöö

Juhendaja
LL. M. Varro Vooglaid

Tallinn
2013

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus	3
1. Probleemi põhimõtteline aspekt	5
1.1. Südametunnistuse seos veendumustega	6
1.2. Põhimõtteline vastuolu Advokatuuri eetikakoodeksis	10
1.3. Vabaduspõhiõiguste riive	11
1.4. Sõltumatuse nõue.....	13
2. Kliendilepingu lõpetamise problemaatika	17
2.1. Kliendilepingu lõpetamise alused.....	17
2.2. Absoluutne keeld kaitsekohustusest loobuda	20
Kokkuvõte	23
<i>Summary</i>	24
Lühendid.....	25
Kasutatud kirjandus	25
Kasutatud õigusaktid	26
Muud materjalid	27

Sissejuhatus

Käesolev uurimistöö vaatleb advokaadi võimalust oma südametunnistusest lähtuda. Advokaadi ülesandeks on kaitsta kliendi huve, samas ei pruugi ta kliendi tegevust sisemiselt heaks kiita. Seega on advokaadil oma tööülesannete täitmisel olemuslik vastuolu ning vajadus langetada otsustusi: kas konkreetsel juhul eelistada materiaalse heaolu kasvu kahtlase kliendilepingu näol või südametunnistusest lähtuvalt hämaratest kokkulepetest loobuda.

Töö eesmärgiks on selgitada välja, kas kehtivas õigusruumis on advokaadil juriidiliselt võimalik oma tööülesannetes südametunnistusest juhinduda. Sellest tulenevalt on töö esimeseks hüpoteesiks, et südametunnistus ja veendumused on omavahel lahutamatu seotud ning inimesel ei ole võimalik juhinduda ainult ühest neist. Teise hüpoteesi järgi pole advokaadile südametunnistusest lähtumist kehtiva seaduse alusel tagatud, olgugi, et see tema õiguse ja kohustusena sätestatud on. Kolmandaks on seatud hüpotees, et kliendilepingu kord sõlminud advokaadil ei pruugi selle lepingu raames olla lubatud oma südametunnistusest lähtuda.

Esimeses peatükis saab esmalt vaadeldud südametunnistuse ja veendumuste omavahelist seost, tuginedes peamiselt tuntud filosoofide ning teaduslikele käsitlustele nimetatud nähtustest ning nende omavahelisele seosele. Seejärel saab süüvitud Advokatuuri eetikakoodeksis sätestatud nõudmisse, mille kohaselt ei tohi advokaat õigusteenuse osutamisel oma veendumustest juhinduda, ning saab käsitletud selle nõudmise vastuolu Eesti õigusruumi teiste sätetega. Ühtlasi saab vaadeldud südametunnistust aspektist, mille järgi see on advokaadi sõltumatuse tagatiseks, ning saab võrreldud advokaadi sõltumatust prokuröri, kohtuniku ning piiriülese õigusabiteenust osutavate advokaatide sõltumatusega.

Teine peatükk on peamiselt pühendatud kolmanda hüpoteesi tõestamisele, mille järgi kliendilepingu sõlminud advokaat ei või lepingust loobuda, et vältida vastuollu minemist oma südametunnistusega. Selle jaoks vaadeldakse ja võrreldakse advokatuuriseaduses, kriminaalmenetluse seadustikus, riigi õigusabi seaduses ning Advokatuuri eetikakoodeksis sätestatud aluseid kliendilepingust loobumiseks.

Ühtlasi käsitletakse teises peatükis problemaatikat seoses Advokatuuri eetikakoodeksi §-ga 19, millega on sätestatud absoluutne keeld advokaadil kriminaalmenetluses loobuda võetud või määratud kaitsekohustusest. Tegu on 14 aastat muutmata kujul olnud sättega, mis on vastuolus kehtiva seadusega, rääkimata vastuolust advokaadi südametunnistusest juhindumise

nõudega. See on ilmekaks tunnistajaks sellest, et südametunnistusega seotud probleematika ei ole viimastel aastatel Advokatuuris prioriteetsete valdkondade seas olnud. Teemat saab vaadeldud eeskätt sooviga suunata Eesti Advokatuuri kaasajastama eetikakoodeksi sätteid, vältimaks koodeksi kui advokaatidele järgimiseks kohustusliku dokumendi sisemist ning välist vastuolu.

1. Probleemi põhimõtteline aspekt

Eesti Advokatuuri eetikakoodeks (edaspidi ka AEK) on advokaatide kutse-eetika nõuete ja heade tavade kogum,¹ mille järgimine on kohustuslik Eestis tegutsevatele advokaatidele. Eetikakoodeksis sätestatud lähtumist nõuab nii koodeks ise kui ka advokatuuriseadus (edaspidi ka AdvS). AEK § 2 lõikes 1 on sõnaselgelt väljendatud, et advokaat on kohustatud järgima kutse-eetika nõudeid. AEK § 4 lõige 1 täiendab eelmainitud sätet, nõudes advokaadilt kutse-eetika nõuetest juhindumist õigusteenuse osutamisel. AdvS § 6 lg 4 seab Advokatuuri liikmetele, vandeadvokaatidele ja vandeadvokaadi abidele, kohustuse järgida oma asutuse organite õigusakte ja otsuseid. Eetikakoodeksi vastuvõtmine kuulub Eesti Advokatuuri üldkogu pädevusse,² seega on Advokatuuri liikmed ka kehtiva seaduse alusel kohustatud advokaadi kutse-eetika nõuetest kinni pidama. Tagamaks advokaatide lähtumine reeglistikust on rikkumise korral ette nähtud aukohtumenetluse algatamine ning võimalik ka distsiplinaarkaristuse rakendamine.³

AEK käsitleb ka advokaadi sisemaailmaga seonduvat probleematikat, nõudes advokaadilt südametunnistusest juhindumist,⁴ samas keelates tal oma veendumustest juhinduda.⁵ Käesolevas peatükis saab esiteks vaadeldud seost südametunnistuse ja veendumuste vahel, väites, et need on omavahel lahutamatu seotud. Selle väite põhjal käsitletakse eetikakoodeksi sätete omavahelist vastuolu. Ühtlasi vaadeldakse südametunnistuse seost advokaadil lasuva sõltumatuse nõudega, argumenteerides, et advokaadi sõltumatust piiratakse kui tal ei ole õigust juhinduda oma veendumustest. Käesoleva peatüki peamine eesmärk on tõestada, et advokaadil ei ole võimalik eetikakoodeksis sätestatud nõuetest täielikult lähtuda: sätted on omavahel vastuolus. Lisaks saab sõltumatuse regulatsiooni võrreldud teiste ametite normistikuga seoses südametunnistusega.

¹ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 1. – Vastu võetud Eesti Advokatuuri 08.04.1999.a üldkogu otsusega nr 5. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/oigusaktid/eetikakoodeks> (06.04.2013).

² Advokatuuriseadus, § 9 p 5. – RT I, 21.12.2012, 4.

³ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 4 lg 2.

⁴ Samas, § 4 lg 1.

⁵ Samas, § 4 lg 3.

1.1. Südametunnistuse seos veendumustega

Südametunnistus on igal inimesel, kuigi ta ei pruugi sellele alati kuuletuda. See on sisemine hääl, mis lubab meil tajuda, kas mingi tegu on kõlbeliselt hea või halb. Seda tunnetust seostatakse tihti emotsionaalse üleelamise, hingevalu ja piinaga.⁶ Isik, kes oma südametunnistusele ei kuuletu, võib olla inimkonnale ohtlik, sest ta ei lähtu mingitest kõlblusreeglitest ja tema käitumisel pole sisemisi piiranguid. Mõistel südametunnistus puudub legaaldefiniitsioon, seega tõlgendamisel on lai ruum. Eestis puudub kohtupraktika, mis oleks terminit määratlenud ning ka Eesti juristid pole antud mõiste sisu õiguskirjanduses avanud. Seetõttu tuleb vaadelda erinevate filosoofide ja teadlaste käsitlusi. Antud töös on mõistele lähenetud rohkem filosoofilisest küljest, kuid on arvestatud ka psühholoogilise ja filoloogilise aspektiga. Arvestades mitmekülgset lähenemist on püütud anda võimalikult täpne kirjeldus fenomenist, mida kutsutakse südametunnistuseks.

Eesti ametlikest teabeallikatest võib leida mitmeid definiitsioone südametunnistusele. Eesti keele seletava sõnaraamatu järgi on see omaenese tegudele ja eesmärkidele antavates kõlbelistes hinnangutes ning emotsionaalses kõlbelises enesekontrollis väljenduv isiksuse omadus, süüme.⁷ Eesti Entsüklopeediast on pärit järgmine definiitsioon:

„isiksuse omadus, mis väljendub omaenese tegudele ja eesmärkidele antavates kõlbelistes hinnangutes ning ratsionaalses ja emotsionaalses kõlbelises enesekontrollis /.../ kujuneb ühiskonnaelu ja kasvatuse mõjul ning tagab kohuse täitmise ilma välise sunnita. Teo vastavus südametunnistusele on motivatsiooni komponent ja vastukäiva teoga kaasnevad süü- ja häbitunne.”⁸

Toodud kirjeldused on omavahel kooskõlas. Nii Eesti Keele Instituut kui ka Eesti Entsüklopeedia on südametunnistust määratlenud kui isiksuse omadust, mis annab oma tegudele kõlbelise hinnangu. Seega peab see olema inimese sisene akt ehk tegu, mis annab oma käitumisele moraalse arvustuse.

Kristlik filosoofia käsitleb südametunnistust kui inimese moraalse tunnetuse allikat. Endine paavst Benedictus XVI ehk Joseph Ratzinger on kirjutanud kaks esseed, milles analüüsib põhjalikult südametunnistust. Ta kirjutab, et moraalil on neli allikat: 1) tegelikkus –

⁶ Vooglaid, T. Loomuseadusest ja südametunnistusest. – De Civitate, 09.07.2011. Arvutivõrgus: http://decivitate.ee/?news_id=520 (06.04.2013).

⁷ Eesti keele seletav sõnaraamat, *sub* südametunnistus.

⁸ Kaevats, Ü. (toim). EE 9. Eesti Entsüklopeedia. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus 1996, *sub* südame-tunnistus, lk 84.

mõistusega tunnetatav ja seletatav;⁹ 2) südametunnistus – isiklik ning ürgne hea ja kurja tundmine, millest lähtub võime teha moraaliotsuseid;¹⁰ 3) pärimuse tarkus ehk lühidalt ühiskonna tava;¹¹ 4) Jumala tahe – eelmised kolm allikat kokkuvõetuna viitavad aga jumala käskudele.¹² Kui juhtub inimesel olema moraalne dilemma, kas näiteks varastada või mitte, siis ta arvestab ühiskondliku tava, seaduste, aga kindlasti ka oma südametunnistusega. Seega on südametunnistus subjektiivne moraalne tunnetuse allikas, milles on ka jumala ja tõe hääl.¹³

Südametunnistusel on mitu tasandit. Ratzinger jaotab selle kaheks: ontoloogiliseks ehk olemuslikuks ja otsustavaks.¹⁴ Keskajal kutsuti esimest sündereesiks (*synderesis* või *synteresis*), mis on sisemine meel, algsed mälestused heast ja kurjast.¹⁵ Need põhimõtted, arusaam heast ja kurjast, tulenevad omakorda loomuseadusest.¹⁶ Näiteks võib inimesel kasvatus käigus olla kujunenud tõekspidamine, mille järgi süütu inimese tapmine on vale. Tegu on printsiipidega, mis on meie arusaamisesse juba varakult sisse juurdunud ja mida me tunnistame tõena ilma, et peaksime neid ratsionaalselt tõestama.¹⁷ Kui inimene tunnetab ära mõtte õigsuse, siis on see kooskõlas terve mõistusega, mis on loomuseaduse kehtivuse eelduseks.¹⁸ Sünderees on seega nimetatud printsiipide, hea ja kurja, asumine ehk olemasolu mõistuses.¹⁹

Selleks, et mingi põhimõte saaks rakendatud inimese elu konkreetsetes olukordades, on vaja vahendit, mis neid rakendaks. Selle puhul on tegu südametunnistuse rakendusliku tasandiga ehk otsustusega (*conscientia*), mis määrab ära, kas mingi käitumine on kooskõlas inimese sisemiste tõekspidamistega või mitte.²⁰ Näiteks kui isik peab varastamist kõlbeliselt vääraks, kuid tal avaneb võimalus ära võtta kellegi võõra vara, siis sel juhul ütleb südametunnistus, et selline käitumine on halb ja ta peaks varastamisest hoiduma. Omaette küsimus on see, kas inimene oma sisehäälele kuuletub. Selleks, et südametunnistust rakendada, peab inimesel olema välja kujunenud kindel maailmapilt või arusaam kõlblusest ja õigest käitumisest, mis on koondatud printsiipidena sündereesi – vastasel juhul ei saa südametunnistuse akt rakendada inimese universaalseid põhimõtteid konkreetsetele olukordadele. Seega on

⁹ Ratzinger, lk 51.

¹⁰ Samas, lk 47.

¹¹ Samas, lk 51.

¹² Samas, lk 52.

¹³ Samas, lk 23.

¹⁴ Samas, lk 28.

¹⁵ Samas, lk 30.

¹⁶ Vooglaid, T.

¹⁷ Aquinas, T. The Summa Theologica. Of Saint Thomas Aquinas. Volume I. Chicago: Encyclopædia Britannica 1952, lk 425-426.

¹⁸ Vooglaid, T.

¹⁹ Samas.

²⁰ Ratzinger, lk 34-35.

Ratzingeri järgi südametunnistusel kaks tasandit: ühes on inimese väärtushinnangud ja sisemised tõekspidamised ehk moraaliprintsiibid, teine tasand aga rakendab neid põhimõtteid igapäevases elus üksikolukordades.

Aquino Thomas, kellest ka Ratzinger suuremas osas lähtub, on kristliku filosoofia veendunuim aristotelist,²¹ kes hoidis eraldi südametunnistuse esimest ja teist tasandit. Olemuslik ja otsustav tasand olid eraldiseisvad mõisted tema jaoks. Ta sõnas esimese ehk sündereesi kohta, et see on inimese harjumus, mõistusesse sissejuurdunud arusaamine praktilistest printsiipidest, mis on niivõrd loomulikud, et ei vaja eraldi ratsionaalset tõestamist.²² Näiteks, käsk „armasta oma ligimest nagu iseennast” on vaieldamatu põhimõte ja ei vaja eraldi põhjaliku analüüsi ja arvustust. Sünderees on ka põhimõtte „püüdlemine hea poole ja kurjuse vältimine” asumine mõistuses.²³ Sellest lähtuvalt võiks kuldprintsiibina sätestada, et ärgu tehku teistele seda, mida ei soovita endale.²⁴ Sündereesiga on tegu selle kuldprintsiibi tunnustamisel absoluutse tõena, sest siis ta on kinnistunud mõistuses. Südametunnistuse kaudu neid põhimõtteid rakendatakse. T. Aquinase jaoks on viimase näol tegu pelgalt aktiga, mis rakendab sündereesis olevaid üldiseid printsiipe üksikutele tegudele. Näiteks olukorras, kus inimene usub, et teisele valu tekitamine ilma piisava põhjuseta on ebaeetiline käitumine ning see on talle harjumuspäraseks põhimõtteks (sünderes), siis südametunnistus väljendub näiteks süümena või kohutmõistva organina, kui see isik eksib enda reegli vastu pekstes kedagi ilma piisava põhjuseta. Juhul kui ta pole veel jõudnud peksma hakata, siis südametunnistus võib anda hoiatussignaali, rakendades sellel hetkel universaalset printsiipi konkreetsele olukorrale. Seega on südametunnistus see instrument, mis rakendab üldisi tõekspidamisi või teadmisi konkreetsetes olukordades.²⁵

Südametunnistus rakendab isiku maailmavaadet igapäevases elus. Moraaliteoloogia professor Philipp Schmitz on öelnud, et enne südametunnistuse otsust on inimene juba mõjutanud kindlas tegutsemise suunas, sest eelnevalt on inimene juba häälestatud mingile maailmanägemisele ehk tal on kujunenud juba teatud printsiibid, kuidas peab käituma.²⁶ Seetõttu peab inimesel olema välja kujunenud kindel arusaam, sisemine veendumus õigest

²¹ Luts, M. Õigusfilosoofia I. Sissejuhatus õigusfilosoofiasse. Õpik Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilastele. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 1997, lk 72.

²² Aquinas, T. lk 425-426.

²³ Samas.

²⁴ Vooglaid, T.

²⁵ Aquinas, T. lk 426.

²⁶ Schmitz, P. Parima arusaama ja südametunnistuse järgi. – Tenjes, S., Malin, J. (toim). Teaduse ja religiooni dialoog. 26.-30. septembrini [september] 1994 Tallinnas ja Tartus toimunud konverentsi materjalid. Tartu: OÜ Ignats 1996, lk 116.

käitumisest. Vastasel juhul ei ole südametunnistusel midagi rakendada. Seega inimene, kes kuuletub oma südametunnistusele, käitub alati oma maailmavaatelise nägemuse kohaselt.

Inglise loomuõigusfilosoof John Locke käsitleb südametunnistuse mõistet oma teoses „Essay Concerning Human Understanding“. Tema käsitus on sarnane teiste eespool kirjeldatud autoritega, kuid väikese erinevusega. Tema empiiriline analüüs erineb kristliku filosoofia lähenemisest sündereesi osas, sest Locke väidab, et südametunnistus areneb välja autoriteedi nõudmiste ja ühiskonna tavade kaudu.²⁷ Kristlikus filosoofias on moraali allikaks ka Jumala käsk. Locke ütleb, et südametunnistus on see vahend, mis annab moraalset hinnangu meie tegudele.²⁸ Enne seda peab inimene olema nõustunud teatud moraali printsiipidega ja olema veendunud nende järgimise kohustuslikkuses.²⁹ Seetõttu peab inimesel olema teatud sisemised moraalireeglid või tõekspidamised, mille järgi on südametunnistus üldse võimeline tegevusele hinnangut andma. Ja need reeglid tulenevad kogemusest, kasvatuses ja kultuurilisest kontekstist.

Teaduslikust aspektist vaadelduna on südametunnistus seotud alateadvusega. Psühhoanalüüsi looja Sigmund Freud on võrrelnud südametunnistust superegoga. Tema teooria järgi on südametunnistus alateadvuse võime tunnetada, kas mingi tegu võib tuua kaasa sanktsioone või mitte. See võime on isikule tekkinud kasvatuses käigus, kus laps alateadlikult jättis meelde, missugune käitumine toob vanemate poolt armu ja milline põlastust. Südametunnistus kasutab konkreetseid teadmisi alateadvuses, et seostada oma tegu võimalikke tagajärgedega. Seega saab öelda, et psühhoanalüüsi teoorias on südametunnistus see vahend, mis rakendab alateadvuse sisemisi teadmisi konkreetsetele olukordadele või tegudele, et vältida sanktsioone, mida inimene on kasvatuses läbi pidanud kogema. Sisuliselt on tegu sama käsitlusega, mis Locke'il, kuid tuues sisse Freudile omase lapsepõlve-seose.³⁰

Teaduslik kirjeldus südametunnistusest erineb kristlikust filosoofia omast üksnes allika osas, kust pärinevad moraalireeglid. Psühholoogia üldkäsitus, aga ka eelmises lõigus kirjeldatud psühhoanalüüsi teooria ütleb, et südametunnistuse reeglid on meisse sissejuurdunud läbi kasvatuses ja kultuurilise konteksti. Südametunnistus on teadlikkus sellest, et meie käitumisel on moraalne või sotsiaalne väärtus.³¹ Meie tõlgendus kõlblikust käitumisest ning tunnetus

²⁷ Lyons, W. Conscience – An Essay in Moral Psychology. *Sine loco*: The Royal Institute of Philosophy 2009, lk 483.

²⁸ Locke, J. An Essay Concerning Human Understanding. Pennsylvania: The Pennsylvania State University 1999, lk 51.

²⁹ Samas.

³⁰ Lyons, W. lk 483-484.

³¹ Corsini, R. The Dictionary of Psychology. Philadelphia, PA: Brunner/Mazel, cop. 1999, *sub* conscience, lk 209.

õigest ja valest teostub läbi väärtushinnangute andmise oma tegutsemisele.³² Südametunnistus on eetiline komponent meie olemusest, mis annab tagasisidet meie teo või käitumise moraalsest kvaliteedist. Kuna kristlikus filosoofias on eetikanormid tuletatud loomuseadusest, siis psühholoogias pärinevad nad puhtalt kogemustest. Järelikult rakendab südametunnistus psühholoogia üldkäsitlemise järgi sisemist tarkust või teadmisi moraalist, mis on inimesel kujunenud empiiriliste kogemuste kaudu.

Kokkuvõtlikult võib eeltoodud teooriate pinnalt väita, et südametunnistusel on kaks tasandit – olemuslik ja rakenduslik. Südametunnistuse olemuslik tasand on inimese printsiipide kogum, mis hõlmab põhimõtteid kõlblikust käitumisest, aga ka maailmavaatelisti uskumusi või veendumusi. Südametunnistuse akt on aga see instrument, mis rakendab inimese tõekspidamisi konkreetsetes olukordades – realiseerib inimesele väga omaseid universaalseid printsiipe partikulaarsetele olukordadele, mis juhivad teda kõlblikult käituma. Seega on südametunnistus see vahend, mis rakendab maailmavaatelisti ja sisemisi veendumusi.

1.2. Põhimõtteline vastuolo Advokatuuri eetikakoodeksis

Advokatuuri eetikakoodeks käsitleb südametunnistust ja veendumusi eraldiseisvana. Seega võib algul tunduda, et need õigusnormid on omavahel kooskõlas. See tuleneb asjaolust, et ei mõisteta südametunnistuse kontseptsiooni, kuidas see funktsioneerib ja mida rakendab.

AEK § 4 esimene lõige kohustab advokaati õigusteenust osutades juhinduma südametunnistusest, kolmas lõige aga keelab õigusabi³³ andes juhindumast oma maailmavaatelistest või muudest veendumustest. Tulenevalt südametunnistuse olemusest ei ole võimalik südametunnistust rakendada kui ei ole kindlaid veendumusi, mille põhjal siseveendumuslikku otsustust tega. Nagu eelnevalt käsitletud, siis on südametunnistus see vahend, mis rakendab inimese sisemisi tõekspidamisi, väärtushinnanguid, kaasa arvatud maailmavaatelisti ning muid veendumusi konkreetsetele olukordadele. Seega, kui advokaadil on absoluutselt keelatud lähtuda oma veendumustest, siis pole südametunnistusel neid reegleid, mida rakendada. Südametunnistus vajab põhimõtteid ja maailmavaadet, mida kehtestada. Seega ei ole võimalik AEK § 4 lõikeid 1 ja 3 üheaegselt järgida.

³² Samas.

³³ Õigusabi leaaldefiniitsiooni ei ole advokatuuriseaduses sätestatud. Kuigi AEK § 4 1. lõikes on kasutatud terminit „õigusteenus“ ja 3. lõikes terminit „õigusabi“, siis AdvS §49¹ lg 4 võimaldab järeldada, et õigusabi andmine tähendab õigusteenuse osutamist. Seega käsitlevad kaks sätet, nii 1. kui ka 3. lõige, sama olukorda.

AEK § 4 lg 3 vastuolust lõikega 1 tuleneb ka analoogiline normikollisioon advokatuuriseadusega, sest viimases on sätestatud advokaadi kohustus õigusteenust osutades juhinduda seadustest, Advokatuuri organite õigusaktidest ja otsustest, advokaadi kutse-eetika nõuetest ning headest kommetest ja südametunnistusest.³⁴ Kui pole veendumusi, millest juhindumist eetikakoodeks lubaks, siis ei ole südametunnistusel lubatud midagi rakendada – ennekõike peavad inimesel olema sisemiselt teatud väärtushinnangud ja tõekspidamised, millest lähtuda. Olukorras, kus advokaadil on keelatud juhinduda veendumustest, on südametunnistus teovõimetu.

Seega on nii eetikakoodeksi kui ka advokatuuriseadusega vastuolus AEK § 4 lg-s 3 sätestatud nõue, mille järgi ei ole advokaadil lubatud veendumustest lähtuda. Veendumuste rakendamata jätmise korral muutuks tühiseks hoopis nõue südametunnistuse järgimiseks. Printsipiide rakendamata jätmise korral on südametunnistuse näol tegu justkui katkise kodumasinaga – eksisteerib, aga ei tööta. Katkise kodumasinaga kasutamise luba on praktikas sisutühi.

1.3. Vabaduspõhiõiguste riive

Sätte vastuolulisus ei piirdu vaid eetikakoodeksi ja advokatuuriseadusega. Eesti põhiseaduse (edaspidi ka PS) järgi on igaühel südametunnistuse vabadus,³⁵ samuti õigus levitada veendumusi ja muud informatsiooni.³⁶ Advokaadi südametunnistusele on seoses kutsetegevusega seatud piiranguid.³⁷ Eetikakoodeks keelab juhinduda õigusabi andmisel oma poliitilistest, usulistest, maailmavaatelistest või muudest veendumustest.³⁸

Põhiseaduse paragrahvid 40 ja 41 kaitsevad vastavalt südametunnistuse- ja veendumuste vabadust. Need kaks vabaduspõhiõigust on omavahel sisuliselt ja lahutamatu seotud, kuigi need on paigutatud erinevatesse paragrahvidesse.³⁹ PS § 40 lg 1 sätestab, et igaühel on südametunnistuse-, usu ja mõttevabadus. PS § 41 lg 1 esimese lause järgi on igaühel õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Küll aga ei ole põhiseaduse nimetatud paragrahvides sätestatud isiku õigust veendumustest juhinduda.⁴⁰

³⁴ Advokatuuriseadus, § 43 lg 1.

³⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus, § 40. – RT I, 27.04.2011, 2.

³⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus, § 45.

³⁷ Eesti Advokatuuri aukohtu lahendite ülevaade. Ülevaade aukohtu tegevusest 2009. aastal. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/advokatuur/aukohtu-lahendite-ulevaade/2009> (06.04.2013).

³⁸ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 4 lg 3.

³⁹ Kiviorg, M., Roosma, P. PõhiSK § 40/2. – Madise, lk 432.

⁴⁰ §-s 41 on hoopiski välja toodud, et veendumustega ei saa vabandada õigusrikkumist.

Ei ole üheselt määratletav, kas advokaadil lasuva veendumustest juhendumise keelu puhul on tegu südametunnistuse- ja veendumuste vabaduse riivega või hoopis väljendusvabaduse piiramisega. PS § 41 lg-s 1 sätestatud õigus jääda truuks oma veendumustele ei kaitse veendumustest lähtuvat tegevust, kuna see kuulub väljendusvabaduse kaitsealasse.⁴¹

Sõna- ehk väljendusvabadus⁴² hõlmab õiguse levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil.⁴³ Seejuures ei saa informatsiooni mõistet tõlgendada kitsalt.⁴⁴ Seega on veendumustest juhendumisel teatav kokkupuutepunkt sõnavabadusega. Veendumustest juhendumisel on loomulik, et tegevuse ning ka tegevusetuse käigus võib veendumus levida. Küll aga on vaieldav, kas südametunnistusest juhendumist sõnavabaduse kaitsealal on seadusandja silmas pidanud.

Seega on küsimuse all, kas isiku juhendumine oma veendumustest kuulub üldse mõne põhiõiguse kaitsealasse. Ühelt poolt ei kuulu PS § 41 lg 1 kaitsealasse see, kui isik lähtub oma veendumustest, sest säte kaitseb pelgalt veendumuste omamist (*forum internum*).⁴⁵ Lähtudes põhiseaduse kommentaaridest, peaks antud tegevus kuuluma PS § 45 lg 1 ehk väljendusvabaduse valdkonda (*forum externum*).⁴⁶ Puutumus põhiseaduse paragrahvidega ei ole selge ka olukorras, kus isik lähtub oma veendumustest, kuid seda passiivses vormis ehk läbi tegevusetuse. On vaieldav, kas selline akt võiks kanda ja veelgi enam levitada informatsiooni inimese maailmavaadete või veendumuste kohta.

Eesti põhiseadus ei anna ammendavat vastust, missuguse põhiõiguse kaitsealasse veendumustest juhendumine kuulub. Eelkõige tulenevad põhiõigused konstitutsioonist, aga ka rahvusvahelistest lepingutest, millest juhendumise Eesti on valinud.⁴⁷ Käesoleval juhul ongi võimalik saada selgust Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist (edaspidi ka EIÕK). Seal on südametunnistuse sätestamisel lähenenud sarnaselt Eesti põhiseadusega, kuid andes selgemalt edasi seotust veendumustega. EIÕK sedastab:⁴⁸

„Igaühel on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada usku või veendumusi nii üksi kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.”

⁴¹ Kask, O., Kiviorg, M., Roosma, P. PõhiSK § 41/1. – Madise, lk 437.

⁴² Maruste, R. PõhiSK § 45/1. – Madise, lk 457.

⁴³ Eesti Vabariigi põhiseadus, § 45. – RT I, 27.04.2011, 2

⁴⁴ Maruste, R. PõhiSK § 45/6. – Madise, lk 458.

⁴⁵ Kask, O., Kiviorg, M., Roosma, P. PõhiSK § 41/3. – Madise, lk 437.

⁴⁶ Samas.

⁴⁷ Riigivastutuse seaduse § 7 lõikega 2¹ on Eesti tugevalt ja „automatiseeritult“ konventsiooniga seotud.

⁴⁸ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, art 9 lg 1. – RT II 2010, 14, 54.

AEK § 4 lg-s 3 sätestatud advokaadi veendumustest juhendumise keeld riivab eeltoodud sättes sõnastatud põhiõigust, mis kaitseb südametunnistusest lähtumise vabadust. Riivet saab õigustada sellega, et kui tagada advokaadile piiramatut südametunnistuse vabadust, siis võib saada kahjustada mõni teine oluline põhiõigus.⁴⁹ Südametunnistuse vabadus hõlmab vabadust omada, kuulutada ning elada vastavuses oma põhimõtete, uskumuste ja veendumustega, mille saame ise valida.⁵⁰

EIÕK järgi on usu ja veendumuste kuulutamise piiramine lubatud üksnes seadusega ja juhul, kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ühiskondliku turvalisuse huvides, avaliku korra, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.⁵¹

Seega riivab advokaadil lasuv veendumustest juhendumise keeld Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis sätestatud südametunnistusvabadust. On toodud ammendav loetelu tingimustest, mis võiksid õigustada veendumuste kuulutamist.⁵² Ühtlasi võib järeldada, et põhiseaduse aspektist on puutumus ilmselt tugevam südametunnistusvabadust käsitlevate paragrahvide kui sõnavabaduse sättes edastatuga.

1.4. Sõltumatuse nõue

Sõltumatu tähendab iseseisev või vaba ehk mitte kellelegi alluv ega kellegi või millegi poolt mõjutatav.⁵³ Eetilise normistiku koostanud organid on sõltumatuse mõiste koodeksis enamasti konkretiseerinud. Ühtse tõlgendamise tagamiseks on sõltumatuse nõude ulatust täpsustatud ka Eesti Advokatuuri eetikakoodeksis.

Advokaat ei tohi olla mõjutatav.⁵⁴ Säte keelab alluda igasugusele survele, otsesele ja kaudsele mõjutamisele.⁵⁵ See hõlmab muuhulgas avaliku arvamuse, riigi- ja kohaliku võimu,

⁴⁹ Kahjustada võib saada isiku õigus valida endale kaitsja (PS § 21 lg 1 teine lause).

⁵⁰ Ovey, C., White, R. Jacobs and White, The European Convention on Human Rights. 3. tr. Oxford: Oxford University Press 2002, lk 266.

⁵¹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, art 9 lg 2.

⁵² Veendumuste kuulutamine siiski erineb veendumustest juhendumisest. On vaieldav, kas juhendumist saab siin silmas pidada.

⁵³ Eesti Keele Instituut. Eesti keele seletav sõnaraamat. Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (06.04.2013), *sub* sõltumatu.

⁵⁴ Sõltumatuse nõude olulisust rõhutab selle positsioon eetikakoodeksis: kuuest üldpõhimõttest on see toodud välja esimesena. Euroopa Advokaatide eetikakoodeksis on sõltumatus kaheksa üldpõhimõtte seast samuti esimesena nimetatud.

⁵⁵ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 4 lg 2.

ametiasutuste ja -isikute surve, mis kahjustab advokaadi sõltumatust kutsetegevuses.⁵⁶ Kliendil on advokaadi sõltumatust õigusemõistmise protsessis vajalik usaldada samamoodi kui kohtuniku erapooletust.⁵⁷ Advokaadi sõltumatus peab olema sama heal tasemel kui kohtunikulgi. Nimetatud seisukohta on väljendatud õigusteoorias⁵⁸ ning praktikas nõutakse kohtunikutasemel sõltumatust advokaatidelt, kelle osas kehtib Euroopa Advokaatide eetikakoodeks.⁵⁹ See kehtib advokaatidele, kes Euroopas piiriülevalt õigusabiteenust osutavad.⁶⁰

Eesti Advokatuuri eetikakoodeksis on määratletud allikad, millest advokaat õigusteenust osutades sõltumatuse tagamise nimel juhinduma peab: seadused, Advokatuuri organite õigusaktid ja otsused, kutse-eetika nõuded ning head kombed, tavad ja südametunnistus.⁶¹ Seaduse tasandil on allikad, millest advokaadil tuleb juhinduda, minimaalse erisusega sätestatud: advokatuuriseaduses pole mainitud tavasid.⁶² Seega on südametunnistuse järgimine sõltumatuse tagamiseks: üheks allikatest, millest lähtumise kohustus peaks tagama kõrgema hoolsuse advokaadi kutsetegevuses.

Sõltumatus on üks olulisemaid printsiipe õigusemõistmise juures. See on tagatud Eesti Vabariigi põhiseadusega, mille järgi kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.⁶³ Kohtu kui eraldiseisva võimuharu sõltumatus on privileeg neile, kes sinna oma õiguste kaitseks pöörduvad.⁶⁴

Euroopa Advokaatide eetikakoodeksi sõltumatuse regulatsioon on sõnastatud võrdlemisi abstraktselt ja erineb ositi oluliselt Eesti Advokatuuri eetikakoodeksist. Euroopa eetikakoodeks nõuab advokaadilt „täielikku sõltumatust, vabadust igasugusest välismõjust, eriti sellisest, mis võib tuleneda tema [advokaadi] isiklikest huvidest või välissurvest”.⁶⁵ Samuti keelatakse nimetatud koodeksiga advokaatidel oma sõltumatust ohtu seada.⁶⁶ Sõltumatus on seejuures vajalik nii kohtuvälistes asjades kui kohtus.⁶⁷ Põhimõtteliselt annab

⁵⁶ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 4 lg 2.

⁵⁷ Lõhmus, U. Advokaadi ja kliendi usaldussuhe ja selle piirid. – *Juridica* 2007, IX, lk 608-618.

⁵⁸ Alvin, A. Advokaadi kutse-eetika õigusteoreetilised alused. Magistritöö. *Sine loco*: 2010, lk 68.

⁵⁹ Euroopa eetikakoodeks, punkt 2.1.1. Euroopa Advokaatide eetikakoodeks. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/oigusaktid/eetikakoodeks/euroopa-eetikakoodeks> (06.04.2013).

⁶⁰ Alvin, A. järgi on Euroopa Advokaatide eetikakoodeks loodud selleks, et vältida „topeltkoodeksi“ situatsiooni ja harmoneerida riikidevahelist kutse-eetikat.

⁶¹ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 4 lg 1.

⁶² Advokatuuriseadus, § 43 lg 1.

⁶³ Eesti Vabariigi põhiseadus, § 146.

⁶⁴ Lõhmus, U. PõhiSK § 146/14. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. tr. Tallinn: Juura 2012, lk 795.

⁶⁵ Euroopa eetikakoodeks, p 2.1.1.

⁶⁶ Euroopa eetikakoodeks, p 2.1.1.

⁶⁷ Euroopa eetikakoodeks, p 2.1.2.

Euroopa eetikakoodeks edasi sõltumatuse kontseptsiooni, mis on sarnane AEK-ga, kuid Euroopa eetikakoodeks ei täpsusta nii detailselt näiteks seda, millistest allikatest on advokaadil oma kutsetegevuses lähtuda lubatud ning millistest keelatud. Ühtlasi ei piirata vabadust juhinduda oma sisemistest ja maailmavaatelistest veendumustest. Samuti pole advokaadil kohustust juhinduda oma südametunnistusest. Sõltumatusele on Euroopa Advokaatide eetikakoodeks lähenenud pigem printsipiibikeskselt ja seega on edasi antud põhiline sõltumatuse kontseptsioon, mitte niivõrd spetsiifilised nõuded.

Eesti kohtuniku eetikakoodeksi sõltumatuse nõue erineb olulisel määral Advokatuuri eetikakoodeksi sõltumatuse regulatsioonist.⁶⁸ Põhiline erinevus advokaadi sõltumatusest seisneb selles, et kohtunik ei või kuuluda erakonda ega toetada kõnes või kirjas poliitilisi liikumisi ega nende kandidaate.⁶⁹ See-eest pole keelatud juhinduda oma sisemistest või maailmavaatelistest veendumustest üleüldiselt. Advokaatidel on lubatud kuuluda erakonda ning suisa selle juhtorganeisse.⁷⁰ Seega nähtub, et advokaadil on lubatud olla poliitiliselt aktiivne, samas peetakse seda kohtuniku osas ebaeetiliseks. Õigusteooriast tulenevat seisukohta, mille järgi advokaat peaks olema sama sõltumatu kui kohtunik, ei ole Eesti õigusruumis täielikult rakendatud.

Prokuröride eetikakoodeksi sõltumatuse nõue erineb olulisel määral Advokatuuri eetikakoodeksi sõltumatuse regulatsioonist. Prokurör peab oma ülesannete täitmisel olema sõltumatu, tegutsedes ainult seaduse alusel ja oma veendumuse järgi.⁷¹ Lisaks on sättega täiendatud, et prokurör ei tohi seejuures alluda riigi- ja kohaliku võimu ega ametiasutuste ja -isikute survele, samuti mis tahes muule otsesele või kaudsele mõjutamisele, mis kahjustab või loob eelduse prokuröri objektiivsuse, erapooletuse ja professionaalsuse nõude, prokuratuuri või prokuröri professiooni maine kahjustamisele. Nii prokuröride kui ka Advokatuuri eetikakoodeksi järgi on keelatud alluda mis tahes otsesele või kaudsele mõjutamisele. Kuid kõige olulisem erinevus eetikakoodeksite sõltumatuse regulatsioonis sai juba mainitud – advokaadile on sätestatud keeld oma veendumustest lähtumiseks ja prokurörile on see hoopis eetiliseks kohustuseks. Tegemist on erinevate ametitega, kuid mõlemad osalevad otseselt

⁶⁸ Konkreetselt sõltumatust ja erapooletust reguleerivad Eesti kohtuniku eetikakoodeksi punktid 20-26, aga ka 1, 2, 3, 5, 7 ja 14.

⁶⁹ Eesti kohtuniku eetikakoodeks, p 24. – Vastu võetud kohtunike kolmandal korralisel täiskogul 13. veebruaril 2004. aastal. Arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=525> (06.04.2013).

⁷⁰ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 4 lg 3.

⁷¹ Prokuröride eetikakoodeks § 5 lg 4. Prokuratuur. Arvutivõrgus: <http://www.prokuratuur.ee/et/organisatsioon/prokuroride-eetikakoodeks> (15.05.2013)

õigusmõistmise protsessis ja prokurörile on tagatud laiem vabaduspõhiõigus⁷² kui advokaadile.

Seega võib väita, et põhimõttelisel tasandil on AEK § 4 lg 3, mis keelab advokaadil veendumustest lähtuda, vastuolus ka advokaadi sõltumatuse nõudega. Sõltumatuse tagamiseks on advokatuuriseaduses ette nähtud juhendumine südametunnistusest. Keelates isikul südametunnistust kasutada, rakendades sisemisi veendumisi, piiratakse ühtaegu advokaadi õigust ja kohustust juhinduda südametunnistusest. Järelikult on sättega piiratud ka advokaadi sõltumatuse ulatust.

⁷² PS §§ 40 ja 41 kaitsevad vastavalt südametunnistuse- ja veendumuste vabadust.

2. Kliendilepingu lõpetamise probleematika

Veendumustest juhendumise keelu praktiline probleem seisneb võimalustes loobuda õigusabi andmisest, kui advokaat olukorda ebamoraalseks hindab. See võib seisneda näiteks vastuseisus kliendile Leedusse äriühing asutada. Kui advokaat näeb kliendi soovi läbi, et seekaudu tahetakse õigustada sularahavoogusid Eesti tütaretevõttes jättes maksu- ja tolliameti andmete kontrollimise võimaluseta, siis ei pruugi advokaat temalt oodatavat tegevust kõlbliseks pidada. Samuti võib advokaadi sisehäääl valjult kosta, kui mõrvas süüdistatud isiku suhtes ilmnevad kohtumenetluse käigus asjaolud, mis annavad selgelt mõista, et süüdistatav on korduvalt alaealisi vägistanud.

Käesolevas peatükis saab vaadeldud, missugustel tingimustel on advokaadil võimalik kõlblistel kaalutlustel õigusteenuse osutamisest loobuda. Ühtlasi käsitletakse Advokatuuri eetikakoodeksi sätte, mille järgi kaitsekohustusest loobumine kriminaalmenetluses on keelatud, sobivust kehtivasse õigusruumi.

2.1. Kliendilepingu lõpetamise alused

Õigusteenuse osutamise lepingu lõpetamise aluseid on sätestatud advokatuuriseaduses, riigi õigusabi seaduses, kriminaalmenetluse seadustikus ja Eesti Advokatuuri eetikakoodeksis. Viimasena nimetatud sätestatud aluseid saab põhjalikumalt käsitletud järgmises alapeatükis.

Advokatuuriseaduse järgi on advokaadil õigus omal algatusel lõpetada kliendileping vaid siis, kui selleks on olemas advokaadibüroo pidaja nõusolek.⁷³ Ühtlasi peab esinema üks kahest järgnevast alusest:

1. Klient on esitanud nõude, mille täitmiseks peab advokaat rikkuma seadust või kutseeetika nõudeid.⁷⁴
2. Klient on rikkunud lepingu olulist tingimust.⁷⁵

Kui advokaadile on antud ülesanne asutada kliendi jaoks Leedusse ettevõtte ja ta mõistab kliendi ebaetilist plaani, siis võib see ülesanne olla vastuolus tema südametunnistusega.

⁷³ Advokatuuriseadus, § 44 lg 5.

⁷⁴ Samas.

⁷⁵ Samas.

Sellisel juhul võiks tugineda 1. nimetatud alusele – advokaadilt eeldatakse seaduse või kutse-eetika nõuete rikkumist – vabanemaks kliendisuhetest. Seda seetõttu, et südametunnistusest juhindumine on oluliseks advokaadi sõltumatuse tagatiseks, mis on sätestatud nii seaduses kui ka koodeksis. Küll aga on advokatuuriseaduses sätestatud teinegi eeldus: advokaadibüroo pidaja nõusolek. Sellele ei ole mõistlik tänases kapitalistlikus maailmas kindel olla. Lepingu lõpetamise korral büroo sissetulek sellejagu ei suurene, seega ei pruugi advokaadibüroo juhtkond olla motiveeritud advokaadi südametunnistusest juhindumist lississetulekutest tähtsamaks pidama. Seega on advokaadi sõltumatust ja võimalust käituda vastavalt oma veendumustele oluliselt piiratud.

Kui isikule on riigi õigusabi korras määratud advokaat, siis kaitsjal on õigus kliendileping lõpetada vastavalt riigi õigusabi seadusele (edaspidi ka RÕS) kahel juhul:⁷⁶

1. Eeldused:

1.1) Klient on esitanud nõude, mille täitmiseks peab advokaat rikkuma seadust või kutse-eetika nõudeid.

1.2) Advokaadibüroo pidaja nõusolek.

1.3) Eesti Advokatuuri nõusolek.

2. Eeldused:

2.1) Advokaat on vabastatud kutsesaladuse hoidmise kohustusest AdvS § 45 lg-s 5 sätestatud korras ehk ta on selle sätte kohaselt esitanud halduskohtunikule taotluse ning saanud vastava loa põhjusel, et ära hoida esimese astme kuritegu.

2.2) Eesti Advokatuuri juhatuse nõusolek.

Põhiline erinevus riigi õigusabi seaduse ja advokatuuriseaduse alusel lepingu lõpetamisel on see, et RÕS nõuab lisaks advokaadibüroo pidajale ka Advokatuuri juhatusele nõusolekut, mis teoreetiliselt raskendab lepingu lõpetamist veelgi, kuna advokaadil on vaja heakskiitu suuremalt hulgal inimestelt.⁷⁷ Seega pole riigi õigusabi seaduses advokaadi õigus ja kohustus südametunnistusest juhinduda juriidiliselt kuigi efektiivselt tagatud.

Kriminaalmenetluse seadustik (edaspidi ka KrMS) sätestab kaitsja ehk advokaadi õiguse teatud eeldustel loobuda kaitsmast süüdistatavat või kahtlustatavat kriminaalmenetluses. KrMS-i järgi peab kaitsmiskohustusest loobumiseks olema täidetud järgmised tingimused:⁷⁸

⁷⁶ Riigi õigusabi seadus, § 19 lg 3. – RT I, 22.03.2013, 14.

⁷⁷ Eesti Advokatuuri juhatuses on AdvS § 11 lg 1 alusel vähemalt seitse liiget. Otsuseid võetakse AdvS § 11 lg 4 alusel vastu häälte-enamusega.

⁷⁸ Kriminaalmenetluse seadustik, § 46 lg 1. – RT I, 22.03.2013, 17.

1. Advokaadibüroo pidaja nõusolek;
2. Vähemalt üks järgmistest eeldustest:
 - 2.1) Advokaat on AdvS § 45 lg 5 korras vabastatud kutsesaladuse hoidmisest.
 - 2.2) Kahtlustatav või süüdistatav on esitanud nõude, mille täitmiseks peab kaitsja rikkuma seadust või kutse-eetika nõudeid.
 - 2.3) Kaitsekohustuste täitmine selle kaitsja poolt rikuks kaitseõigust.
 - 2.4) Kaitsealune on rikkunud kliendilepingu olulist tingimust.

Kuna kaitsjal on lisaks teistele tingimustele vaja ka advokaadibüroo pidaja nõusolekut, mis ei ole garanteeritud, siis pole ka KrMS alusel kaitsekohustusest loobumise soovi korral advokaadi südametunnistusest juhendumise õigus ja kohustus täielikult tagatud.

Advokatuuri Eetikakoodeksi järgi saab advokaat omal algatusel kliendilepingu lõpetada mõne järgmise tingimuse olemasolul:⁷⁹

1. Esineb AEK §-s 13 nimetatud huvide konflikt.
2. Klient ei täida või rikub lepingu olulist tingimust.
3. Klient tegutseb advokaadi juhiste vastaselt või muul viisil väljendab selgelt, et ta on kaotanud usalduse advokaadi vastu.
4. Klient annab advokaadile kliendi huve kahjustavaid või ülesande täitmiseks ilmselt kasutuid juhiseid ning hoolimata advokaadi selgitusest ei loobu nende juhiste järgimise nõudmisest.

Advokatuuriseaduse ja Advokatuuri eetikakoodeksi lepingu lõpetamise regulatsiooni vahel leidub ebakõlasid. Eetikakoodeks sätestab konkreetsemalt tingimused, mille korral peab kliendilepingu lõpetama või millal saab omal algatusel lepingu katkestada. AEK kohaselt on advokaadil kohustus leping lõpetada, kui klient esitab nõude, mille täitmisel peab advokaat rikkuma kutse-eetika nõudeid.⁸⁰ Seaduses on see vaid eeldus lepingu lõpetamise jaoks.⁸¹ Huvide konflikti ilmnemisel on advokatuuriseaduse kohaselt keelatud õigusteenust osutada,⁸² kuid eetikakoodeksi järgi on see vaid eeldus kliendilepingu lõpetamiseks. Seega esineb kahes sättes ebakõla advokatuuriseaduse ja Advokatuuri eetikakoodeksi vahel.

Kokkuvõttes võib öelda, et kui advokaat soovib oma südametunnistusest juhendumise eesmärgil kliendilepingu lõpetada, siis see võimalus pole talle kehtivas õigusruumis tagatud.

⁷⁹ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 18 lg 2.

⁸⁰ Samas, § 18 lg 1 p 3.

⁸¹ Advokatuuriseadus, § 44 lg 5.

⁸² Advokatuuriseadus, § 44 lg 4: „Advokaat ei või õigusteenust osutada, kui ta samas asjas on osutanud või osutab õigusteenust kliendi huvidega vastuolus olevate huvidega isikule /.../”.

Nagu eelnevalt vaadeldud, kõikides käsitletud seadustes sätestatu järgi on lepingust loobumisel vaja lisaks teistele tingimustele ka advokaadibüroo pidaja nõusolekut. Riigi õigusabi seaduse alusel on lisaks tarvis Eesti Advokatuuri juhatuse nõusolekut. Konsensus advokaadi ja tema tööandjate vahel ei pruugi olla alati garanteeritud. Seega ei saa advokaat oma tööülesannete täitmisel sisemisest moraalist lähtuda, kui tema otsusega pole nõus tema tööandja. Seega pole südametunnistusest juhindumise õigus ja kohustus advokaadile juriidiliselt tagatud, kuna ainuüksi kõlbelistel põhjustel ei saa advokaat kliendilepingut lõpetada.

2.2. Absoluutne keeld kaitsekohustusest loobuda

AEK § 19 lg 1 sedastab: „Advokaat ei või loobuda endale kokkuleppel või määratud korras võetud ülesandest kahtlustatava, süüdistatava või kohtualuse kaitsmiseks.” Eetikakoodeksi säte välistab igasuguse võimaluse advokaadil kaitsekohustusest loobuda, see paneb kahtlema normi õiguspärasuses. Seega saab käsitletud selle seost südametunnistusest juhindumisega, õiguse üldpõhimõtetega ja kehtivate seadustega, et mõista mitmetasandilisemalt Eesti seadusloomes prevaleerinud arusaama advokaadi olemusest ning tema südametunnistusest.

Eetikakoodeksi §-ga 19 on advokaat jäetud igasuguse võimaluseta juhinduda oma südametunnistusest või kõlbelistest veendumustest kriminaalmenetluses. AEK § 19 on erinorm AEK § 18 suhtes, kuna määratleb ära advokaadi suhted kliendiga spetsiifiliselt kriminaalmenetluses. Seda kinnitab ka aukohtupraktika.⁸³ Huvide konflikti korral kriminaalmenetluses peab advokaat jätkama õigusteenuse osutamist ega tohi lepingut lõpetada.⁸⁴ Kriminaalasja peab lahendama igal juhul lõpuni, isegi kui on kaotatud esimese või teise astme kohtus, on kaitsja kohustatud otsuse peale esitama kaebuse, kui kohtualune seda soovib ja selleks on õiguslik alus.⁸⁵ Seega puuduvad igasugused tingimused, rääkimata kõlbelistest põhjustest, mille alusel võiks advokaat AEK järgi kriminaalmenetluses kaitsekohustusest loobuda.

AEK § 19 lõikega 1 on advokaat jäetud ilma õigusest loobuda kriminaalasjas sõlmitud õigusteenuse lepingust. *Pacta sunt servanda* ehk lepingu siduvuse põhimõttega on säte

⁸³ Eetikakoodeksi digesta: „Aukohtu 10.09.1997.a. otsus vandeadvokaadi abi M. T. suhtes. Kriminaalmenetluses ei saa advokaat kaitsekohustusest omal algatusel loobuda, seda ka olukorras kus klient vaatamata korduvatele meeldetuletustele ei täida õigusteenuse lepingust tulenevaid kohustusi.”

⁸⁴ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks, § 19 lg 4.

⁸⁵ Eesti Advokatuuri eetikakoodeks § 19 lg 2 teine lause.

kooskõlas, sest lepingut tuleb täita. Kuid sellest põhimõttest on ka erandid. *Clausula rebus sic stantibus* doktriin sätestab, et leping on siduv üksnes nii kaua, kui jäävad muutumatuks asjaolud, mille alusel leping on sõlmitud.⁸⁶

Viimati nimetatud põhimõte võiks rakenduda olukorras, kus advokaat on võtnud kohustuse kaitsta süüdistatavat, keda kahtlustatakse pedofiilias. Kujutleme, et algsete tõendite kohaselt on advokaat veendunud, et kaitseb süütut isikut ja ka kohtualune ise kinnitab oma süütust. Kui menetluse käigus selguvad kohtualuse kindlat süüd tõendavad asjaolud ning ilmsiks tuleb süüdistatava vale oma süütuse osas, siis on asjaolud oluliselt muutunud. Kohustuse võtmise ajal pidas advokaat oma ülesandeks kaitsta süütut isikut, kuid protsessi käigus selgus, et tema kaitsealune on talle valetanud ja tegu on kindlalt pedofiiliga. Lepingu sõlmimiseks olevad asjaolud on oluliselt muutunud – enne kaitsti süütut, nüüd aga süüdi olevat isikut.

Clausula rebus sic stantibus doktriini mõju võiks olla välistatud, kui advokaadi ülesandeks on pelgalt kliendi huvide kaitsmine. Seega tuleks kaaluda, kas advokaadi ülesandeks on eelpool kirjeldatud olukorras süütu isiku kaitsmine või üksnes kliendi huvide esindamine. Lõppkokkuvõttes langetab isiku süü osas otsuse kohus, kuid lahend oleneb olulisel määral ka advokaadi tööst. Kui oleks tegemist tavalise eraõigusliku lepinguga, siis oleks advokaadil *clausula rebus sic stantibus* doktriini ja võlaõigusseaduse kohaselt õigus sellest taganeda.⁸⁷ Ebakõla nimetatud doktriiniga viitab asjaolule, et advokaadi südametunnistusest juhendumist ei eeldata – pigem on ülesandeks huvide kaitsmine.

AEK § 19 lg 1 on vastuolus kriminaalmenetluse seadustiku ja analoogiliselt ka riigi õigusabi seadusega. Viimaste järgi on advokaadile antud õigus teatud tingimuste täitumisel kaitsmise kohustusest taganeda – AEK § 19 lg 1 järgi mitte. Näiteks juhul kui KrMS § 46 lg-s 1 sätestatud tingimused on täidetud – klient rikub mõnda olulist lepingutingimust ja advokaadibüroo pidaja annab advokaadile nõusoleku leping lõpetada, siis on võimalik kaitsekohustusest loobuda. Selles olukorras saaks aukohus teoreetiliselt määrata advokaadile AEK § 2 lg 4 järgi distsiplinaarkaristuse, kuna ta rikkus kutse-eetika nõudeid. Kuigi AEK § 19 sätestab üldpõhimõtte, millest on tehtud KrMS § 46 lg-s 1 erand, on seaduse ja eetikakoodeksi sätted üksteise suhtes vasturääkivad. Seega on Advokatuuri eetikakoodeks kriminaalmenetluse seadustiku ja analoogiliselt ka riigi õigusabi seadusega vastuolus.

Eetikakoodeks on vasturääkiv sisemiselt ning samuti mitme kehtiva seadusega, kuid kooskõlas endistega. Enne kriminaalmenetluse seadustikku kehtinud kriminaalmenetluse

⁸⁶ Kull, I., Käerdi, M., Kõve, V. Võlaõigus I. Üldosa. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2004, lk 172.

⁸⁷ Võlaõigusseadus, § 97 lg 5. – RT I, 08.07.2011, 21.

koodeksiga oli advokaadil keelatud loobuda endale võetud kaitsekohustusest.⁸⁸ Tuleb arvestada, et kriminaalmenetluse seadustik jõustus 01.04.2004, kuid eetikakoodeks võeti esimest korda vastu 08.04.1999 ehk ajal, millal kehtis kriminaalmenetluse koodeks. Seega on näha, et seoses advokaadi südametunnistusega pole eetikakoodeksisse sisse viidud vajalikke uuendusi, et AEK saavutaks kooskõla KrMS-ga.

⁸⁸ Kriminaalmenetluse koodeks, 37 lg 3. – RT I 2004, 27, 176.

Kokkuvõte

Uurimistöö eesmärgiks oli selgitada välja, mil määral on advokaat sõltumatu juhendumaks oma veendumustest ja südametunnistusest. Olulisima järeltule kohaselt on advokaadil lasuv õigus ja kohustus oma südametunnistusest lähtuda pigem formaalseks, mitte sisuliseks nõudeks.

Esimese teesi tõestamisel leiti, et südametunnistus on see instrument, mis rakendab inimese maailmavaatelist veendumusi, tõekspidamisi ja väärtushinnanguid konkreetsetele olukordadele. Seega ei ole võimalik korraga lähtuda vaid ühest neist: veendumused on südametunnistusega lahutamatus seoses ning neid saab kas koos rakendada või üldse mitte rakendada. Selle hüpoteesi tõestamise tulemusena on tuvastatud ka probleem advokaatide kutse-eetikas. Advokatuuri eetikakoodeks keelab advokaadil juhendada oma maailmavaatelistest või muudest veendumustest, samas nõuab juhendumist südametunnistusest. Seega on Advokatuuri eetikakoodeksi vastavad sätted omavahel vasturääkivad.

Teise teesina ei ole vaatamata südametunnistusest juhendumise nõudele sellist võimalust kehtiva seaduse alusel tagatud. See seisneb esiteks asjaolus, et Advokatuuri eetikakoodeksi järgi ei ole advokaadil lubatud õigusteenuse osutamisel oma veendumustest lähtuda. Teiseks ei ole advokaadil võimaldatud sõltumatult eetilistel kaalutlustel kliendilepingust loobuda. Lisaks, Advokatuuri aukohuski on välja toonud, et advokaadi südametunnistusele on seoses kutsetegevusega piiranguid seatud.

Kolmandana seatud hüpoteesi kontrollimisena selgus, et kliendilepingu kord sõlminud advokaadil ei ole selle lepingu raames alati lubatud oma südametunnistusest lähtuda. Kliendilepingule kehtib *pacta sunt servanda* põhimõte ning erinevalt eraõiguslikest lepingutest ei ole tal võimalik sõltumatult lepingust taganeda kui ebaetilised asjaolud selguma peaksid.

Ühtlasi leiti uurimistöö käigus, et Advokatuuri eetikakoodeksi § 19 tuleks viia vastavusse kehtiva kriminaalmenetluse seadustikuga, sest hetkel on see tugevas vastuolus kehtivate seadustega.

Summary

The object of this research is to define a person's conscience to reveal a conflict in the code of ethics for Estonian attorneys-at-law. The members of the Estonian Bar Association are obliged to undertake obligations constituted in the code of ethics, whereunder one section there is stated, that an attorney must act in accordance with his or her conscience. Under the same section there is also an obligation not to act in compliance with one's religious or other beliefs.

The objective is to show that the obligation to act in compliance with one's conscience stated in the Estonian Bar Association's code of ethics is rather a formal requirement than material. Because on one side it's an obligation, but on the other side the code of ethics forbids attorneys to act in compliance with one's beliefs. If a person's can't act in accordance with his or her philosophical grounds or beliefs, the role of conscience is substantially, if not absolutely, limited.

One of the most important thesis is that conscience is an instrument that acts in accordance with a person's philosophical, religious or other beliefs, because they are the main components of conscience. Without certain beliefs a conscience is an empty vessel, because it implies certain knowledge or principles to a particular situation. Without any philosophical grounds or beliefs the conscience has nothing to stand up for. For example a person's belief is that stealing is morally wrong. When a chance to take someone's wallet without being noticed occurs, the person's conscience will then be evident by letting know, that stealing is immoral and taking the wallet is against that certain belief.

Other thesis include that attorney's right and obligation to act in compliance with his or her conscience is not legally provided in every situation. Like for example, if an attorney wants to cancel a contract with his client, the attorney must have certain terms fulfilled in order to finish the cancellation. Termination of a contract solely due to one's conscience is not permitted and can not be performed.

Lühendid

1. AdvS – advokatuuriseadus.
2. AEK – Eesti Advokatuuri eetikakoodeks.
3. EIÕK – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.
4. KrMK – kriminaalmenetluse koodeks.
5. KrMS – kriminaalmenetluse seadustik.
6. PS – Eesti Vabariigi põhiseadus.
7. Ptk – peatükk.
8. PõhiSK – Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaanne.
9. RÕS – riigi õigusabi seadus.
10. VÕS – võlaõigusseadus.

Kasutatud kirjandus

1. Alvin, A. Advokaadi kutse-eetika õigusteoreetilised alused. Magistritöö. *Sine loco*: 2010.
2. Aquinas, T. The Summa Theologica. Of Saint Thomas Aquinas. Volume I. Chicago: Encyclopædia Britannica 1952.
3. Corsini, R. The Dictionary of Psychology. Philadelphia, PA: Brunner/Mazel, cop. 1999.
4. Kaevats, Ü. (toim). EE 9. Eesti Entsüklopeedia. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus 1996.
5. Kull, I., Käerdi, M., Kõve, V. Võlaõigus I. Üldosa. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 2004.
6. Locke, J. An Essay Concerning Human Understanding. Pennsylvania: The Pennsylvania State University 1999.
7. Luts, M. Õigusfilosoofia I. Sissejuhatus õigusfilosoofiasse. Õpik Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilastele. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS 1997.
8. Lõhmus, U. Advokaadi ja kliendi usaldussuhe ja selle piirid. – *Juridica* 2007, IX.

9. Lyons, W. Conscience – An Essay in Moral Psychology. *Sine loco*: The Royal Institute of Philosophy 2009.
10. Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. tr. Tallinn: Juura 2012.
11. Ovey, C., White, R. Jacobs and White, The European Convention on Human Rights. 3. tr. Oxford: Oxford University Press 2002.
12. Ratzinger, J. Südametunnistusest. Kaks esseed. Tallinn: Üleriigiline Katoliiklik Bioetikakeskus ja Ignatius Press 2007.
13. Tenjes, S., Malin, J. (toim). Teaduse ja religiooni dialoog. 26.-30. septembrini [september] 1994 Tallinnas ja Tartus toimunud konverentsi materjalid. Tartu: OÜ Ignats 1996.
14. Vooglaid, T. Loomuseadusest ja südametunnistusest. – De Civitate, 09.07.2011. Arvutivõrgus: http://decivitate.ee/?news_id=520 (06.04.2013).

Kasutatud õigusaktid

1. Advokatuuriseadus. – RT I, 21.12.2012, 4.
2. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 27.04.2011, 2.
3. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.
4. Kriminaalmenetluse koodeks. – RT I 2004, 27, 176.
5. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 22.03.2013, 17.
6. Riigi õigusabi seadus. – RT I, 22.03.2013, 14.
7. Võlaõigusseadus. – RT I, 08.07.2011, 21.

Muud materjalid

1. Eesti Advokatuuri aukohtu lahendite ülevaade. Ülevaade aukohtu tegevusest 2009. aastal. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/advokatuur/aukohtu-lahendite-ulevaade/2009> (06.04.2013).
2. Eesti Keele Instituut. Eesti keele seletav sõnaraamat. Arvutivõrgus: <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (06.04.2013).
3. Eesti kohtuniku eetikakoodeks. – Vastu võetud kohtunike kolmandal korralisel täiskogul 13. veebruaril 2004. aastal. Arvutivõrgus: <http://www.nc.ee/?id=525> (06.04.2013).
4. Eetikakoodeks. Eesti Advokatuuri eetikakoodeks. – Vastu võetud Eesti Advokatuuri 08.04.1999.a üldkogu otsusega nr 5. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/oigusaktid/eetikakoodeks> (06.04.2013).
5. Eetikakoodeksi digesta. Eesti Advokatuuri eetikakoodeks. – Vastu võetud Eesti Advokatuuri 08.04.1999.a üldkogu otsusega. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/oigusaktid/eetikakoodeks/eetikakoodeksi-digesta> (06.04.2013).
6. Euroopa eetikakoodeks. Euroopa Advokaatide eetikakoodeks. Arvutivõrgus: <https://www.advokatuur.ee/est/oigusaktid/eetikakoodeks/euroopa-eetikakoodeks> (06.04.2013).
7. Prokuröride eetikakoodeks § 5 lg 4. Prokuratuur. Arvutivõrgus: <http://www.prokuratuur.ee/et/organisatsioon/prokuroride-eetikakoodeks> (15.05.2013)